

Halbe Hettema

Een
gruttoopparadijs

Weidevogelbeschermers
aan het woord

KNNV Uitgeverij

Inhoud

In Idzega gebeurt het	9
Onze nationale trots	15
Beheer en bescherming	21
Kritiek van de rekenmeesters	37
Frustratie door predatie	43
Boeren met passie	59
Grutto's beschermen met een drone	69
Zuivel voor de gruttofan	79
Het belang van reservaten	93
De rol van water	99
De kritische onderzoeker	109
Giftige grond, dode insecten	125
Een retourtje Afrika	135
Ten aanval!	143
Waar komt toch die fascinatie vandaan?	153
Geraadpleegde bronnen	157
Fotoverantwoording	158

In Idzega gebeurt het

Waarin een nietig dorpje met zo'n 25 inwoners groot kan zijn. Idzega, met een paar huizen en enkele boerderijen, ligt in het veenweidegebied in het zuidwesten van Friesland. De weg erdoorheen loopt dood. Het is alsof de wereld er ophoudt bij een meertje. Daar ligt aan de oever ook een begraafplaats, alsof benadrukt moet worden dat het hier een doodse bedoening is, al verlevendigt de fraaie klokkenstoel op de dodenakker de boel wel een beetje. Wat er verder te zien is, is water. Heel veel water. En weiland van de boeren die hier de kost moeten zien te verdienen, zoals op heel veel plaatsen op het platteland.

Wat Idzega zo bijzonder maakt, zijn juist de boeren. Een deel van hen bekommert zich hartstochtelijk om het lot van de weidevogels, vooral van de grutto. Dat doen ze al jaren, samen met andere betrokken partijen in wat ze zelf in hun eigen Friese taal de Skriezekrite Idzegea noemen, ofwel de gruttokring Idzega.

Hun inzet is nodig ook, want het gaat al jaren slecht met

de grutto. Halverwege de vorige eeuw was er nog geen vuiltje aan de lucht. De boeren in ons land ontwikkelden onbewust een ideale leefomgeving voor weidevogels. Ze hielden hun vee 's zomers op het land dat nog amper gedraineerd was, waar het gras niet te snel groeide en waar ze strorijke stalmest in het voorjaar bovengronds uitreden, met een gezonde bodem als gevolg. Regenwormen in de natte grond, insecten erboven: het was een luilekkerland voor de grutto's die er zorgeloos hun eieren legden en kuikens grootbrachten.

Vossen waren er niet in de laaggelegen veenweiden, steenmarters kwamen nog nergens voor in ons land. Roofvogels hadden te lijden van gif en leidden een moeizaam bestaan. Er werd wel eens een ei of kuiken door een roofdier weggehaald, maar de gruttopopulatie kon dat gemakkelijk hebben. Ook al omdat ze met zoveel waren dat ze een luchtafweer konden vormen als er een belager in de buurt kwam. Predatie was een nog onbekend begrip.

Tijden veranderen, zo blijkt uit de aantalsontwikkelingen van de grutto in de afgelopen vijftig jaar. Alleen al het areaal landbouwgrond, waar de weidevogels moeten broeden, nam in ons land af met 1200 km², volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek. Nog altijd schijnt ons welvarende land meer huizen, wegen en bedrijfsterreinen nodig te hebben.

Daarnaast speelde de ontwikkeling van de agrarische sector een rol. Het gebruik van kunstmest nam een hoge vlucht, strorijke stalmest maakte plaats voor drijfmest die in de bodem wordt geïnjecteerd.

Daar kwam de drooglegging bij, vaak als onderdeel van een ruilverkaveling. In diep ontwaterd land is het voor grutto's met hun lange, gevoelige snavels moeilijk om in de grond de wormen te bereiken.

Roofdieren wisten zich beter aan de veranderde omstan-

digheden aan te passen dan weidevogels, zodat predatie een probleem werd.

Door de opeenstapeling van nadelige ontwikkelingen kon het gebeuren dat de stand van de grutto kelderde. Nog niet zo erg als bij de kempfaan die als broedvogel in ons land zo goed als uitgestorven is, maar toch komt de neergang op 68 procent in vijftig jaar tijd, volgens statistieken van vogelonderzoekers van instituut Sovon. Geschat wordt dat er nog 30.000 broedparen over zijn, en nog is de achteruitgang niet gekeerd. Jaarlijks neemt het aantal broedparen gemiddeld met 4 tot 5 procent af.

Het doet veel mensen pijn. De grutto als symbool van het weidelandschap heeft veel supporters. Niet voor niets werd de soort in 2015 uitgeroepen tot onze nationale vogel, onze koning van de weide. Dat is best bijzonder voor een dier dat hier maar vier tot vijf maanden per jaar verblijft en de rest van het jaar warmere oorden in het zuiden opzoekt.

Daar komt bij dat ons land een grote verantwoordelijkheid heeft voor de grutto. Zo'n 90 procent van de populatie komt naar hier om te broeden. Het besef dat Nederland daarom alles moet doen om het tij te keren, is ondertussen doorgedrongen tot iedereen die een rol kan spelen in het behoud van dit icoon van het weidelandschap.

Het blijft niet bij woorden. Diverse organisaties doen hun best om het de grutto naar de zin te maken. Vogelbescherming Nederland, bijvoorbeeld, die met het project *Red de Rijke Weide* op lokaal niveau helpt bij het aankopen, herinrichten en beheren van geschikte broedgebieden van de grutto. Er zijn ook natuurorganisaties als Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en provinciale Landschappen die in reservaten proberen de gruttostand op peil te houden, overigens met wisselend succes. Agrarische collectieven coördineren het werk van de boeren, komen met ideeën en helpen met de fi-

nanciële rompslomp, waarbij provincies, het Rijk en Europa de geldschietters zijn.

Om te kijken hoe alle beheer uitpakt en wat verder nog kan helpen om de grutto's te redden, volgen onderzoekers van de Rijksuniversiteit Groningen in een groot deel van Zuidwest-Friesland zo'n beetje alle bewegingen van de vogels. Onder aanvoering van de bekende trekvoegecoloog Theunis Piersma volgen ze de grutto's met behulp van zenders en pootringen. Hun bevindingen moeten leiden tot aanbevelingen voor succesvolle bescherming.

De hoop is nu gevestigd op het *Aanvalsplan Grutto*, een initiatief van Pieter Winsemius en onder andere Vogelbescherming Nederland en It Fryske Gea als een van de provinciale Landschappen. Het plan gaat uit van het reserveren en goed beheren van grote, aaneengesloten gebieden voor weidevogels. Daar is veel geld mee gemoeid. Hoopgevend is dat het Rijk en de provincies samen de eerste bijdragen hebben opgehoest. Wie weet is dit het begin van iets moois.

Ondertussen gaan de gruttoboeren van Idzega onverdroten voort met hun inspanningen. Ze stemmen hun werk af op de wensen van de weidevogels, daarbij geholpen door vrijwilligers die de nesten opsporen en markeren. Er zijn boeren bij die hun melk op de markt brengen als speciale 'gruttozuivel'. Daar betaalt de consument in de supermarkt ietsje meer voor. Die extra opbrengst komt dan weer in het gruttobeheer terecht.

Zo wordt in Idzega werkelijk alles uit de kast gehaald om de neergang van grutto en andere weidevogels te keren. Ook al moeten de inwoners van Idzega vaak constateren dat goedbedoelde maatregelen mislukken, hun bevlogenheid blijft. Hoe groot de tegenvallers soms ook zijn, ze behouden hun optimisme. De grutto blijft behouden, dat weten ze zeker. Daar zal alles aan worden gedaan, te beginnen in Idzega.

Onze nationale trots

Even kennismaken met een prachtige vogel. *Limosa* is de wel-luidende naam van de grutto van de Noordwest-Europese populatie die zich in ons land in een geweldige belangstelling mag verheugen. Hij is een bekende bewoner van onze graslanden, met onder andere de Kievit, de Tureluur en de Scholekster. Samen zijn ze de vier bekendste weidevogels in Nederland.

De grutto is de soort waar ons land internationaal gezien de grootste verantwoordelijkheid voor heeft. Van deze populatie zit bijna 90 procent hier, de Russische vogels even niet meegerekend. Dat ze zo graag bij ons verblijven heeft te maken met de aanwezigheid van de weilanden die vooral vroeger, tot laat in de vorige eeuw, veel voedsel herbergden. De weilanden waren betrekkelijk nat, het aanbod van regenwormen was voldoende en voor de kuikens waren er genoeg insecten. Op het hoogtepunt moeten er meer dan 100.000 broedparen zijn geweest, misschien zelfs wel 120.000. Nu houdt het op bij pakweg 30.000 paartjes.

De neergang heeft onder andere te maken met het voedsel-aanbod. De lange snavel van de grutto heeft een gevoelig puntje waarmee de vogel een eindje in de bodem kan prikken om wormen en emelten te zoeken. Van die larven van de langpootmug verorbert hij wel 1200 per dag.

Vanwege zijn hoge poten kan de grutto ook in ondiep water staan. Vooral in overwinteringsgebieden, zoals de Senegaldelta, is dat nuttig, als hij op de grond gevallen rijstkorrels oppikt.

De grutto is een vrij forse vogel, tot ruim 40 centimeter hoog. Zijn gewicht varieert van 280 tot 500 gram. Hij heeft een fraai uiterlijk, vooral als hij in de zomer zijn winterse grijsachtige verenkleed heeft verwisseld voor een diep oranjebruin kleed. Dat is vooral het geval bij het mannetje dat met een fraaie uitdossing een vrouwtje moet zien te verleiden. Daar heeft hij als hulpmiddel ook zijn baltsroep voor, de opvallende kreet waar hij zijn naam aan te danken heeft.

Er gaat bij grutto's heel wat aan het broeden vooraf. Vooral het mannetje heeft het er druk mee. Hij moet op zoek naar een geschikt territorium, het liefst niet ver van de plek waar het vorige jaar werd gebroed. Maar er is ook concurrentie, vooral van jonge grutto's die voor het eerst gaan broeden en dus nog geen eigen plekje hebben. De territoriumstrijd is hevig, met zelfs heuse vechtpartijen waarbij de snavels dienen als wapen. Als het pleit beslecht is, moet het mannetje nog allerlei toeren uithalen om zijn vrouwtje te verleiden. Daar dienen de baltsvluchten voor. Als al die rituelen achter de rug zijn en het nestje gemaakt is, kan het vrouwtje eindelijk aan de leg beginnen.

Bij voorkeur broedt de grutto in natte weilanden. Ze verstopt haar nest in een graspol en legt doorgaans vier gespikkelde groenbruine eieren. Daar zit ze zo'n 24 tot 25 dagen op te broeden voordat de eieren uitkomen. Grutto's zijn nest-

vlieders. Als de kuikens uit het ei zijn gekropen moeten ze zelf maar zien hoe ze in het bij voorkeur half lange gras aan voedsel komen. De kuikens jagen vooral op langpootmuggen. Na een kleine vier weken zijn de jongen vliegvlug, maar voordat ze hun ouders definitief gedag zeggen is het al gauw twee weken later. Is een eerste legsel mislukt, dan volgt als het nog niet te laat in het seizoen is vaak nog een tweede poging, zo blijkt uit langjarig onderzoek.

Dan wordt het al gauw tijd voor de trek. In juli zijn de meeste grutto's naar het zuiden vertrokken, nadat ze eerst vanuit gezamenlijke slaappleatsen in gebieden met veel water genoeg hebben gevreten om de lange reis te kunnen maken. Broedvogels waarvan de legsels zijn mislukt, vertrekken eerder naar de overwinteringsgebieden. Soms al in mei.

Een deel van de grutto's blijft hangen op pleisterplaatsen in Spanje en Portugal. De rest trekt door naar West-Afrika, in totaal een afstand van meer dan 4000 kilometer, waar ze in landen als Senegal en Guinee-Bissau een aantal maanden doorbrengen. Ze zitten in groepen bij elkaar in waterrijke gebieden, zoals estuaria van grote rivieren. De Senegaldelta is er een bekend voorbeeld van. De grutto's schakelen er over op plantaardig voedsel. Rijstkorrels die bij de oogst op de grond zijn gevallen, zijn favoriet.

De meeste eerstejaars grutto's wagen zich niet aan de terugreis naar Noordwest-Europa. Zij blijven liever nog een zomer in Afrika. Er komt vaak genoeg een nieuwe kans, want grutto's worden gemiddeld tien tot twaalf jaar oud. Als er eerder tenminste niets misgaat, want de sterfte onder de volwassen vogels ligt vrij hoog.

Op de terugweg naar de broedgebieden doen veel van de grutto's de Portugese en Spaanse pleisterplaatsen aan om bij te tanken. Als ze vervolgens in februari in Nederland aankomen, verzamelen ze zich eerst op slaappleatsen om bij te ko-

men en van daaruit naar eten te zoeken. Daarna begint voor de grutto's alles weer van voren af aan om aan de belangrijkste taak van het leven te voldoen: de voortplanting. En daar gaat het mis. Het gebeurt nog maar zelden dat er in een jaar genoeg kuikens opgroeien om de populatie op peil te houden.

De oorzaken van de achteruitgang zijn bekend. Te weinig voedsel, drooglegging van het weiland, mestinjectie en predatie worden het vaakst genoemd. Daarbij speelt ook het kleiner worden van het leefgebied een rol. Huizen, bedrijven en wegen vragen om steeds meer ruimte, een ontwikkeling die ten koste gaat van geschikte broedgebieden voor de weidevogels. Het is zo slecht met de grutto gesteld dat hij op de Rode Lijst van bedreigde vogelsoorten is beland, onder de noemer gevoelig. Allerlei beschermingsmaatregelen hebben de neerwaartse trend nog niet kunnen keren.

De gruttofamilie bestaat niet alleen uit de Noordwest-Europese *Limosa*. Er zijn ook ondersoorten, zoals de *Limosa islandica*. Het is de IJslandse grutto die op doortrek ook ons land aandoet en vaak met onze broedvogels wordt verward. Het IJslandse familielid is in het vroege voorjaar vaak roder van kleur. Dan is er ook nog de *Limosa melanuroides*, maar die komt alleen in Azië voor.

De rosse grutto, *Limosa lapponica*, is het buitenbeentje van de familie. Hij is te herkennen aan zijn rodere kleur op de buik en de iets opgewipte snavel. Zijn broedgebied ligt elders, in arctische streken. Overwinteren doet hij vooral in warmere landen dan het onze. En er is nog een belangrijk verschil. De rosse grutto is geen bedreigde soort, al gaat de stand wel achteruit.

Beheer en bescherming

Hij loopt zich de benen uit het lijf voor de grutto's. Jaar in, jaar uit regelt hij met boeren in Idzegea en wijde omgeving dat ze hun bedrijfsvoering op de weidevogels aanpassen. Sytse Terpstra vindt het lastig zijn drijfveren te omschrijven, maar het komt hier op neer: je kunt je toch niet voorstellen dat jouw kleinkinderen het zonder grutto's moet doen?

Skriezekrite Idzegea, oftewel de gruttokring van Idzegea, kent twee mannen die zowel gebiedscoördinator als mozaïekregisseur zijn. Dat ze dezelfde achternaam hebben, overigens zonder dat ze familie van elkaar zijn, maakt het er niet gemakkelijker op ze uit elkaar te houden. Sytse en Evert Terpstra, de spinnen in het web van het gruttobeheer in deze streek.

De mannen treffen het. Na jaren van kommer en kwel is er in 2021 eindelijk eens een broedseizoen waarin alles meezit. Het voorjaar is koud en nat, de grasgroei blijft achter zodat de boeren niks in de weilanden hebben te zoeken en wanneer de

grutto-eieren uitkomen is er kennelijk voldoende voedsel voor de kuikens.

Als Sytse op een mooie dag weer eens een ronde maakt door het gebied, is het ongewoon levendig in de landerijen. Grutto's, kieviten en tureluurs vliegen alarmerend de lucht in om kenbaar te maken dat ze nageslacht te verdedigen hebben. Onvoorstelbaar mooi is dit, vindt Sytse. En ook wel eens nodig, want als de toestand van een jaar eerder gewoon zou worden, dan werd er geen grutto meer groot en zouden alle bij het beheer betrokken mensen gefrustreerd afhaken.

Evert stuurt een aantal maanden na het verstrijken van het broedseizoen de cijfers. Er waren 299 broedparen van de grutto, die een BTS-score van 79 procent haalden. Het gaat om het Bruto Territoriaal Succes, simpel gezegd om het aantal legsels dat succesvol was, dat dus werkelijk voor nageslacht zorgde. Die 299 waren niet direct om over naar huis te schrijven, want toen de registratie in 2006 begon, waren het er nog 428. Het streven was om in vijftien jaar tijd op 500 broedparen te komen.

Toch is het meest recente BTS-cijfer een enorme opsteker. Met 79 procent stak het deze keer flink boven de 60 tot 65 procent uit die nodig is voor de instandhouding van de soort. Alleen in 2013 lag het nog iets hoger. Andere jaren zag het er heel anders uit, met 2020 als dieptepunt toen 264 gruttoparen uitkwamen op een BTS van maar 26 procent. Zo laag als in 2020 was het niet eerder en zal het van Sytse en Evert ook nooit meer mogen worden.

Nee, dan liever voortborduren op het recente succesverhaal. De ambitie is dat er in Idzega een stabiele gruttopopulatie van vijfhonderd paartjes komt, met voortdurend positieve broedresultaten.

Hoe goed het deze keer in deze contreien ging zegt niet alles over het landelijke beeld. Onderzoeksinstituut Sovon en

Vogelbescherming Nederland waren veel minder enthousiast. Zij repten weliswaar van 'een van de minst slechte jaren', maar stelden toch dat het uiteindelijke resultaat niet voldoende was. Om de gruttopopulatie op peil te houden, moeten er in ons hele land jaarlijks 12.000 jongen opgroeien. Het werden er in 2021 zo'n 8700, volgens schattingen op basis van tellingen van vliegvlugge jongen met kleurringen. Het zou kunnen, stellen Sovon en Vogelbescherming, dat een groot deel van het grasland pas werd gemaaid toen de jonge grutto's al geteld waren. Een deel zou bij het landwerk alsnog gesneuveld kunnen zijn.

De weidevogelbeschermers van Idzega herkennen zich dus niet in dit beeld en onderzoeker Egbert van der Velde van de Rijksuniversiteit Groningen evenmin. De eerder genoemde BTS-score van 79 geeft hun een goed gevoel.

De beide Terpstra's proberen als gebiedscoördinatoren door hun contacten met boeren en vrijwilligers het beheer te sturen. Zo zijn ze een lokaal verlengstuk van het bestuur van agrarisch collectief Súdwestkust dat in Workum zetelt. Idzega is daar een wat vreemde eend in de bijt, als groep die lang zelfstandig was maar bij de concentratie van het agrarisch natuurbeheer moest opgaan in een van de collectieven voor agrarisch natuurbeheer. Daarvan zijn er veertig in Nederland, waarvan zeven in Friesland. In deze provincie kwamen ze in de plaats van maar liefst 34 agrarische natuurverenigingen. Voor Idzega betekent de herschikking volgens gebiedscoördinator Sytse dat de voormalige gruttokring nog veel zelfstandig kan doen, waarbij de kring vanuit het collectief wordt gefaciliteerd.

Het is een kwestie van even doorbijten, het beschrijven van het organisatiemodel van het weidevogelbeheer. Vrijwilligers houden zich liever bezig met het werken in het veld, maar om dat mogelijk te maken moeten er zaken geregeld

zijn. Al zou het alleen maar zijn om de financiële vergoedingen binnen te krijgen. En die zijn met zo'n 2,5 ton per jaar voor Idzega de moeite wel waard.

In 2016 is het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) opgetuigd. Die regeling moet het systeem voor de boeren en hun collectieven overzichtelijker maken. Voor die tijd was het ieder voor zich. Individuele boeren moesten zich maar zien te redden met ingewikkelde subsidieregels. Als ze fouten maakten, werden ze beboet. Van de beheersvergoeding werd dan een bedrag afgetrokken. Boeren werden er niet vrolijk van. Gefrustreerd haakten deelnemers aan het weidevogelbeheer af. De verregaande bureaucratie stond ze tegen.

In het huidige ANLb is een belangrijke plaats weggelegd voor collectieven die zorgen voor samenhang van het werk dat de boeren in een bepaald gebied samen doen en waar ze van de provincie en Europese Commissie een vergoeding voor krijgen. Tegelijk zijn de deelnemers van veel administratieve rompslomp verlost. Daar zijn bureaus voor, zoals het Collectief Súdwestkust waar Idzega nu dus onder valt. Het is een grootschaliger manier van werken. Dat heeft zijn voordelen, maar je moet wel oppassen dat in het nodige overleg niet al te veel tijd gaat zitten, geeft Sytse aan.

De andere gebiedscoördinator en mozaïekregisseur van Idzega, Evert Terpstra, heeft vanuit zijn woonkamer zicht op het open veld. Met een goede verrekijker zou hij bij wijze van spreken een grutto op het nest kunnen zien zitten. Weidevogels zijn z'n leven, vertelt hij. Geboren en getogen in Gaastmeer was het eierzoeken met de aansluitende bescherming van nesten en kuikens zijn passie. Twee perioden van tien jaar zat hij in het bestuur van de plaatselijke vogelwacht, wat hem in aanraking bracht met het beleid.

Het was al gauw duidelijk dat het met de weidevogels niet goed zou komen als er niks zou gebeuren. Land- en tuinbouw-

organisatie LTO en de Bond Friese VogelWachten (BFVW) zagen het aan het begin van deze eeuw al aankomen. In 2005 ontstond er actie in de streek rond Idzega. Drie boeren van de agrarische natuurvereniging Idzega en zes van het gelijkgestemde Noordermar begonnen met regelingen voor uitgesteld maaien om de vogels de kans te geven hun eieren uit te broeden. Het groeide uit tot het zogenoemde mozaïekbeheer waar de in 2006 opgerichte Skriezekrite Idzega faam mee verwierf. In deze opzet was het de eerste in zijn soort, vertelt Evert met gepaste trots.

Het werd een project van het toenmalige ministerie van Landbouw en Natuur. Evert, toen nog met de status van veldmedewerker, zag zijn vrijwilligerswerk min of meer als een soort opleiding. Zo was hij betrokken bij het opzetten van een plot voor broedmonitoring, een zogenoemd BMP-plot, dat direct het grootste werd van Sovon.

Het was nogal wat in een provincie als Friesland waar vogelwachters tot die tijd eigenlijk alleen maar nesten opzochten en beschermden en op die manier aan inventariseren deden. De BFVW, in die tijd vaak oneerbiedig vooral een eierzoekersclub genoemd, stond zodoende aan de zijlijn, al bleven de vrijwilligers van deze organisatie wel actief in de bescherming.

De Skriezekrite moest uitgroeien tot een groot verband van meerdere partijen. Boeren, vogelwachters, jagers en natuurbeheerders, maar ook derden als het waterschap en de Rijksuniversiteit Groningen deden mee in een werkgroep die negen mensen telde, maar in het veld waren wel een kleine honderd mensen betrokken bij de bescherming van de grutto's van Idzega. Evert zelf, Sytse en gruttoboer van het eerste uur Klaas Oevering zijn er nog van over om als kleine groep de belangen van de oude Skriezekrite ook nu bij het collectief te behartigen.

Als Evert terugkijkt, ziet hij hoeveel er in al die jaren dat